

इंग्रजी न्यायनिर्णयचा मराठी अनुवाद

[(१९६२) १ एस. सी. आर. ३१४]

एन्ड्रुपरी नरसिंहम आणि सन्स

- विरुद्ध -

द स्टेट ऑफ ओरिसा आणि इतर

(न्यायमूर्ति एस. के. दास, न्यायमूर्ति जे. एल. कपूर, न्यायमूर्ति एम. हृदयतुल्ला,

न्यायमूर्ति जे. सी. शाह आणि न्यायमूर्ति टी. एल. वेंकटरामा अय्यर.)

विक्री कर - राज्यांतर्गत व्यवहार आणि आंतर-राज्य चाचणी - भारतीय संविधान, अनुच्छेद 286 (2) -ओरिसा विक्री कर अधिनियम 1947 (XIV ऑफ 1947), कलम 5 (2) (अ) (II).

ओरिसा विक्री कर अधिनियम 1947 अंतर्गत नोंदणीकृत विक्रेता असलेला याचिकाकर्ते ओरिसा राज्यात एरंड्याच्या बियाणे इत्यादींची खरेदी आणि पुनर्विक्री करण्याचा व्यवसाय करत होता. त्याचे नोंदणी प्रमाणपत्र मिळवण्याच्या उद्देशाने त्याने दिलेल्या घोषणेनुसार त्याने ओरिसामध्ये खरेदी केलेल्या वस्तू त्या राज्यात पुन्हा विकल्या जाणार होत्या. त्याने राज्यात काही वस्तू खरेदी केल्या पण त्याच्या घोषणेचे उल्लंघन करून तो माल राज्याबाहेरील विक्रेत्यांना विकला. विक्रीकर अधिकाऱ्याने याचिकाकर्त्याच्या करपात्र उलाढालीत त्याने राज्यात केलेल्या खरेदीचा समावेश कायद्याच्या कलम 5 (2) (अ) चे (2) नुसार केला. याचिकाकर्त्याचा युक्तिवाद असा होता की ही खरेदी आंतरराज्यीय व्यापाराच्या प्रक्रियेत होती आणि त्याला भारतीय संविधानाचे अनुच्छेद 286 (2) प्रमाणे सूट देण्यात आली होती.

असे मानले जाते की, ज्या विक्रीवर कर आकारला गेला आहे तो व्यवहार पूर्णपणे ओरिसा राज्यात होता आणि खरेदीदाराने राज्याबाहेरील विक्रेत्यांना केलेल्या विक्रीपेक्षा वेगळा आणि भिन्न होता. पूर्वीचा व्यवहार कायद्याच्या कलम 5(2)(अ) (II) अंतर्गत करपात्र होता नंतरच्याला संविधानाच्या अनुच्छेद 286 (2) अंतर्गत सूट देण्यात आली होती.

मेसर्स मोहनलाल हरगोविंद दास विरुद्ध मध्य प्रदेश राज्य, [1955] 2 एस. सी. आर. 509, उल्लेखित.

विक्री किंवा खरेदी आंतर-राज्यीय व्हावी यासाठी, विक्री किंवा खरेदी करारांतर्गत एका राज्यातून दुसऱ्या राज्यात वस्तूंची वाहतूक होणे आवश्यक आहे. राज्याबाहेरील विक्रीसाठी राज्यात केलेली खरेदी आंतर-राज्य व्यापाराच्या प्रक्रियेत असल्याचे गृहीत धरले जाऊ शकत नाही आणि त्यावर कर लादणे हे संविधानाच्या अनुच्छेद 286 (2) च्या विरोधात नाही.

बंगाल इम्युनिटी कंपनी लिमिटेड - विरुद्ध - बिहार राज्य, [1955] 2 एस. सी. आर. 603 आणि त्रावणकोर- कोचीन राज्य - विरुद्ध- षण्मुघा विलास काजू कारखाना, [1954] एस. सी.आर. 53, चे अनुसरण करण्यात आले.

मूळ न्यायाधीकारिता याचिका क्र. 12/1959 .

मूलभूत अधिकार अंमलबजावणीसाठी भारतीय संविधानाच्या अनुच्छेद 32 अंतर्गत याचिका.

याचिकाकर्त्यांची बाजू - आर. गोपालकृष्णन, एस. एन. अँडले, जे. बी. दादाचंजी, रामेश्वर नाथ आणि पी. एल. वोहरा यांनी मांडली.

उत्तरवादींची बाजू - भारताचे सॉलिसिटर-जनरल के. डाफ्टरी, आर. गणपथी अय्यर आणि टी. एन. सेन, यांनी मांडली.

14 मार्च 1961. न्यायालयाद्वारे न्यायनिर्णय देण्यात आला -

न्यायमूर्ति वेंकटरामा अय्यर :- याचिकाकर्ते ही ओरिसा राज्यातील बेरहामपूर येथे व्यवसाय करणारी एक संयुक्त हिंदू कौटुंबिक कंपनी आहे आणि त्यानंतर अधिनियम म्हणून संदर्भित ओरिसा विक्री कर अधिनियम 1947 च्या तरतुदींनुसार विक्रेता म्हणून नोंदणीकृत आहे. एरंडेल बियाणे, हळद, जिंजिली आणि इतर वस्तू स्थानिक पातळीवर खरेदी करणे आणि राज्या बाहेरील विक्रेत्यांना विकणे हा त्याचा व्यवसाय आहे. बेरहामपूरच्या विक्रीकर अधिकाऱ्याने याचिकाकर्त्यांच्या करपात्र उलाढालीत

त्याने राज्यात केलेल्या वस्तूंची खरेदी समाविष्ट केली, परंतु वर नमूद केल्याप्रमाणे ती राज्याबाहेरील विक्रेत्यांना विकली आणि 1 एप्रिल 1952 पासून सुरू झालेल्या आणि 31 मार्च 1956 रोजी संपणाऱ्या सोळा तिमाहींमधील अशा विक्रीवर रु. 27,161-13-0 लादला. अनुच्छेद 32 अंतर्गत दाखल केलेल्या प्रस्तुत अर्जामध्ये, याचिकाकर्त्याने कराच्या वैधतेस या आधारावर आव्हान दिले आहे की संबंधित खरेदी आंतरराज्य व्यापारादरम्यान करण्यात आली होती आणि त्यावर लादण्यात आलेला कर म्हणजे अनुच्छेद 286 (2) चे उल्लंघन होते.

आक्षेपित कर, अधिनियमाच्या कलम 5 अंतर्गत आकारला गेला आहे. जे संबंधित नाही ते वगळून, खालीलप्रमाणे आहे:...

5. (1) या अधिनियमान्तर्गत विक्रेत्याने भरावा लागणारा कर त्याच्या करपात्र उलाढालीवर रुपयाच्या एक चतुर्थांशच्या दराने आकारला जाईल:

(2) या अधिनियमात "करपात्र उलाढाल" याचा अर्थ असा आहे की कोणत्याही कालावधीत विक्रेत्याच्या एकूण उलाढालीचा तो भाग जो त्यातून वजा केल्यानंतर शिल्लक राहतो:

(ए) त्या कालावधीत त्याची उलाढाल -

.....

(ii) खरेदी विक्रेत्याच्या नोंदणी प्रमाणपत्रात निर्दिष्ट केलेल्या वस्तूंच्या नोंदणीकृत विक्रेत्याला ओरिसामध्ये पुनर्विक्रीसाठी किंवा ओरिसामध्ये कोणत्याही कराराच्या अंमलबजावणीत त्याच्या वापरासाठी आणि अशा वस्तूंच्या पॅकिंगसाठी कंटेनर किंवा इतर सामग्रीच्या नोंदणीकृत विक्रेत्याला विक्रीसाठी विक्री करणे:

परंतु, नोंदणीकृत व्यापारी जेव्हा अशा वस्तूंचा वापर त्याच्या नोंदणी प्रमाणपत्रात निर्दिष्ट केलेल्या हेतू व्यतिरिक्त इतर हेतूसाठी करतो, तेव्हा अशा प्रकारे वापरलेल्या वस्तूंची किंमत त्याच्या करपात्र उलाढालीत समाविष्ट केली जाईल.

असे दिसून येते की या कलमांतर्गत जेव्हा विक्री होते, तेव्हा विक्रेत्याला ती त्याच्या करपात्र उलाढालीत समाविष्ट करावी लागते; परंतु जेव्हा विक्री एखाद्या नोंदणीकृत विक्रेत्याकडे असते, जो घोषित करतो की त्याची खरेदी ओरिसामध्ये पुनर्विक्रीसाठी आहे, तेव्हा ती विक्रेत्याच्या उलाढालीतून वगळली जाते. जर नोंदणीकृत विक्रेता-खरेदीदाराने राज्याबाहेरील वस्तू अटीनुसार विकल्या, तर त्याने केलेली खरेदी त्याच्या उलाढालीत समाविष्ट करण्यास आणि विक्री कराचे मूल्यांकन करण्यास जबाबदार असते. या प्रकरणात नेमके हेच घडले आहे. याचिकाकर्त्याला केलेल्या विक्रीचा समावेश विक्रेत्यांच्या करपात्र उलाढालीमध्ये नोंदणी प्रमाणपत्रामुळे केला गेला नव्हता, जे याचिकाकर्त्याने ओरीसा मध्ये माल पुन्हा विकणार असल्याच्या घोषणेवर प्राप्त केले होते. परंतु या घोषणेचे उल्लंघन करून त्याने राज्याबाहेरील विक्रेत्यांना माल विकला आणि त्यामुळे तो अधिनियमाच्या कलम 5(2)(ए) (ii). अंतर्गत कर आकारला जाण्यास जबाबदार ठरला.

याचिकाकर्त्याचा युक्तिवाद असा आहे की ही खरेदी आंतरराज्य व्यापारादरम्यान करण्यात आली होती आणि त्यावर विक्री कर लादणे, परिणामी, अधिकारबाह्य आहे. लागू असलेली तरतूद हि अनुच्छेद 286 (2) आहे, कारण ती सहाव्या दुरुस्तीपूर्वी होती आणि ती खालीलप्रमाणे होती:

"संसदेने कायद्याद्वारे अन्यथा तरतूद केली असेल तोपर्यंत, जेथे आंतरराज्य व्यापार किंवा वाणिज्यादरम्यान अशी विक्री किंवा खरेदी केली जाते तेथे कोणत्याही वस्तूच्या विक्रीवर किंवा खरेदीवर राज्याचा कोणताही कायदा कर लादणार नाही किंवा लादण्यास अधिकृत करणार नाही."

याचिकाकर्त्याच्या वतीने युक्तिवाद असा आहे की, राज्याबाहेरील विक्रेत्यांना विक्री करण्याच्या उद्देशाने वस्तू खरेदी केल्या गेल्या होत्या आणि प्रत्यक्षात त्या अशा

प्रकारे विकल्या गेल्या होत्या, त्यामुळे खरेदी आंतरराज्य व्यापाराच्या प्रक्रियेत होती आणि त्यावर कर आकारणे हे अनुच्छेद 286 (2) द्वारे अधिनियमित प्रतिबंधांतर्गत होते. या युक्तिवादाशी आम्ही सहमत नाही. ज्या विक्री व्यवहारांवर कर आकारला गेला आहे, ते पूर्णपणे ओरिसा राज्यात होते. ते ओरिसा राज्यातील व्यक्तींनी ओरिसा राज्यातील व्यक्तींना ओरिसामध्ये असलेल्या वस्तूंची विक्री होते. खरेदीदाराने तीच वस्तू राज्याबाहेरील विक्रेत्यांना विकली ही वस्तुस्थिती प्रासंगिक नाही, कारण ती विक्री ज्या विक्रीवर कर आकारला गेला आहे त्या विक्रीपेक्षा वेगळी आणि भिन्न आहे. सध्याचा कर हा याचिकाकर्त्याने राज्याबाहेरील व्यक्तींना केलेल्या विक्रीवर नाही, तर त्याने राज्यात केलेल्या खरेदीवर आहे. पहिली विक्री आंतरराज्यीय व्यापाराच्या प्रक्रियेत आहे आणि ती अनुच्छेद 286 (2) अंतर्गत करपात्र नाही, परंतु नंतरची पूर्णपणे राज्यांतर्गत विक्री आहे आणि त्यावर लादलेल्या करामुळे अनुच्छेद 286 (2) चे उल्लंघन होत नाही.

अनुच्छेद 286 (2) मुळे खरेदीला फटका बसतो या त्याच्या युक्तिवादाच्या समर्थनार्थ, याचिकाकर्ते मेसर्स मोहनलाल हरगोविंद दास -विरूद्ध- मध्य प्रदेश राज्य¹ प्रकरणातील या न्यायालयाच्या निर्णयावर अवलंबून आहेत. त्या प्रकरणात, मध्य प्रांत आणि बेरार विक्री कर अधिनियम 1947 अंतर्गत नोंदणीकृत विक्रेते असलेले याचिकाकर्ते मध्य प्रदेशात बिडीचे उत्पादन आणि विक्रीचा व्यवसाय करत होते. या उद्देशाने त्यांचा व्यवसाय, त्यांनी मुंबई राज्यातून मोठ्या प्रमाणात प्रक्रिया केलेले तंबाखू आयात केले, ते बिडीमध्ये गुंडाळले आणि इतर राज्यांमधील विक्रेत्यांना विकले. नोंदणी प्रमाणपत्रातील घोषणेचा भंग करून त्यांनी ती मध्य प्रदेशबाहेरील व्यापाऱ्यांना विकली होती, या कारणावरून विक्रीकर अधिकाऱ्यांनी त्यांनी केलेल्या खरेदीवर कर लादला. याचिकाकर्त्यांचा असा युक्तिवाद होता की त्यांनी केलेली खरेदी आंतरराज्य व्यापाराच्या प्रक्रियेत होती आणि त्यामुळे त्यावर कर लादणे हे

1) [1955] 2 एस. सी. आर. 509

अनुच्छेद 286 (2) च्या विरोधात होते. त्यांचे असे म्हणणे होते की हा युक्तिवाद या न्यायालयाने स्वीकारला. हे लक्षात येईल की या प्रकरणात विक्रीकराचे मूल्यांकन मुंबईतील विक्रेत्यांकडून झालेल्या त्याच खरेदीवर होते, ज्या अंतर्गत मुंबई राज्यातून मध्य प्रदेशात माल पाठवला जात असे. सध्याच्या प्रकरणात, ज्या खरेदीचे मूल्यांकन करण्याचा प्रयत्न केला जात आहे, त्यात ओरिसा राज्याबाहेरील वस्तूच्या वाहतुकीचा समावेश नव्हता. विक्री किंवा खरेदी आंतरराज्यीय व्हावी यासाठी, विक्री किंवा खरेदी करारांतर्गत एका राज्यातून दुसऱ्या राज्यात वस्तूची वाहतूक होणे आवश्यक आहे. बंगाल इम्युनिटी कंपनी लिमिटेड -विरुद्ध- बिहार राज्य¹ मध्ये खालील निरीक्षणे आढळतात जी समुचित आहेत:

“ दोन अटींशी सहमती असेल तरच विक्री आंतरराज्य व्यापाराच्या मार्गावर असल्याचे म्हटले जाऊ शकते: (1) वस्तूची विक्री आणि (2) विक्री करारांतर्गत त्या वस्तूची एका राज्यातून दुसऱ्या राज्यात वाहतूक. या दोन्ही अटी पूर्ण झाल्याशिवाय आंतरराज्य व्यापारात विक्री होऊ शकत नाही.”

आयात किंवा निर्यात करताना वस्तूच्या विक्रीवर किंवा खरेदीवर कर लादण्यास प्रतिबंध करणाऱ्या अनुच्छेद 286 (1) (बी) अन्वयेच्या समान तरतुदीच्या संदर्भात, या न्यायालयाने असे म्हटले आहे की ही केवळ विक्री किंवा खरेदी आहे जी भारतातून किंवा भारतामध्ये वस्तूची निर्यात किंवा आयात करते किंवा निर्यातदार किंवा आयातदाराद्वारे शिपिंग कागदपत्रांच्या हस्तांतरणाद्वारे राज्यात विक्री करते, तर वस्तू सीमाशुल्क अडथळ्याच्या पलीकडे आहे, जी सूटच्या आत आहे आणि अशा निर्यात किंवा आयातीपूर्वी किंवा त्यानंतर होणाऱ्या विक्रीला सूट नाही, असे त्रावणकोर-कोचीन राज्य – विरुद्ध - षण्मुघा विलास काजू कारखाना² ने म्हटले आहे.

(1) [1955] 2 एस. सी. आर. 603,784-785. (2) [1954] एस. सी. आर. 53

त्याच तत्त्वांनुसार, राज्याबाहेरील विक्रीसाठी राज्यात केलेली खरेदी आंतरराज्य व्यापाराच्या प्रक्रियेत असल्याचे गृहीत धरले जाऊ शकत नाही आणि त्यावर कर लादणे हे संविधानाच्या अनुच्छेद 286 (2) च्या विरोधात नाही. परिणामी ही याचिका खर्चासह फेटाळण्यात येते .

याचिका फेटाळण्यात आली.

अस्वीकरण

या न्यायनिर्णयाच्या मराठी भाषेतील या अनुवादाचा वापर हा पक्षकारास त्याच्या/ तिच्या मातृभाषेमध्ये त्याचा अर्थ समजून घेण्यापुरताच मर्यादित राहील आणि त्याचा इतर कोणत्याही कारणाकरता वापर करता येणार नाही तसेच इंग्रजी भाषेतील न्यायनिर्णय हाच सर्व व्यावहारिक आणि कार्यालयीन वापराकरिता विश्वसनीय असेल आणि तोच त्यातील आदेशाच्या निष्पादन आणि अंमलबजावणी करता वैध मानला जाईल.

X-X-X-X